קידוש ידיים ורגליים שבמקדש לעומת נטילת הידיים שקודם ברכת הכהנים

א.

מובא בגמרא במסכת סוטה[1]:

> ואמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא כפיו שנאמר שאו ידיכם קודש וברכו את ה'.

רש"י בפירושו לגמרא (בגירסה המצויה לפנינו) כתב:

> שלא נטל ידיו - לפני עלייתו לדוכן.

הנה כי משמע מרש"י (וכן פסקו שם התוספות[2]) שיש ליטול ידיים קודם עליה לדוכן אף על פי שכבר נטל ידיו הכהן שחרית, שכן יש ליטול בסמוך לעליה לדוכן.

בניגוד לכך כתב הרמב"ם[3] :

> טומאת הידיים כיצד כהן שלא נטל את ידיו לא ישא את כפיו אלא נוטל את ידיו עד הפרק כדרך שמקדשין לעבודה ואחר כך מברך שנאמר שאו ידיכם קודש וברכו את ה'.

נראה כי הרמב"ם אינו מסכים לחומרת רש"י והתוספות שיש ליטול לשם הברכה וסמוך לה, שכן לא מצאנו זאת ברמב"ם. אדרבא, מלשונו "כהן שלא נטל ידיו" משמע שאם נטל בכל אופן (אף לשחרית) איננו זקוק לנטילה נוספת, וכן משמע שרק הטומאה שבידיים היא המונעת את הנגישות לברכת הכהנים. על כן כאשר טומאה זו איננה קיימת אין צורך בנטילה נוספת, וכן ביאר הכסף משנה את שיטת הרמב"ם. הכסף משנה דייק זאת אף מכך שבניגוד לנטילה לפני ברכת כהנים, בנטילה שקודם אכילה כתב הרמב"ם[4]:

> כל האוכל הפת שמברכין עליו המוציא צריך נטילת ידיים תחילה וסוף ואף על פי שהיא פת חולין ואף על פי שאין ידיו מלוכלכות ואינו יודע להן טומאה לא יאכל עד שיטול שתי ידיו.

---

[1] לט ע"א.

[2] ד"ה "כל".

[3] הל' נשיאת כפיים פט"ו הל' ה'.

[4] הל' ברכות פ"ו ה"א.

הרי שבנטילה שלפני האכילה החמיר הרמב"ם ליטול אף על פי שכבר נטל שחרית ואין להם טומאה ולא כתב כך בהלכות נשיאת כפיים, ומשמע שאין צורך לסמוך נטילה נוספת לברכת הכהנים אם לא התחדשה להם טומאה.

כן הביא הכסף משנה עדות מרבי אברהם בן הרמב"ם, שאביו פסק שכהן יכול לסמוך על נטילת הידיים שנטל קודם התפילה.

מהו שורש מחלוקתם של רש"י והתוספות לעומת הרמב"ם?

מחלוקת נוספת בנושא זה נראה שקיימת בין התוספות לרמב"ם:

התוספות שם תמהו על השיטה שמתירה הפסק בין נטילת ידיים לברכת הכהנים, ואומרים שלשיטה זו כיוון שהציווי ליטול קודם ברכת כהנים מדבר על קודם נטילת ידיים של שחרית, אם כן הגמרא הייתה צריכה לומר שצריך ליטול ידיים כבר ללא קשר לברכה אלא מצד עצם אמירת הפסוקים.

רואים אנו שהבינו התוספות שאופי נטילת הידיים של שחרית ואופי נטילת הידיים של ברכת הכהנים יש בו דמיון. אם כן ניתן לומר שכשם שנטילת ידיים קודם לימוד התורה איננו פוגם את דברי התורה באם למד ללא נטילה[5], כך גם בברכת הכהנים על אף שלכתחילה יש ליטול קודם הברכה, אך בדיעבד יצאו הכהן והקהל ידי חובת ברכת הכהנים.

לעומת זאת נראה לומר שלפי הרמב"ם יש פגם בברכה עצמה כשלא נטלו לפניה ידיים. ברמב"ם שהובא לעיל מבואר כי נטילת הידיים שקודם לברכת הכהנים אופיה הוא כנטילת הידיים שקודם העבודה במקדש (וכן השווה שם הרמב"ם את איסור העליה לדוכן בשכרות עם עבודת המקדש בשכרות ואת פסול הכהן שעבד עבודה זרה ועיין שם בדבריו).

לגבי רחיצת הידיים קודם עבודת המקדש נאמר בגמרא במסכת זבחים[6]:

> ואחד כהן גדול ואחד כהן הדיוט שלא קידש ידיו ורגליו שחרית ועבד עבודתו פסולה.

מגמרא זו לאור ההשוואה בין נשיאת כפיים לעבודה משמע שאף בברכת הכהנים כאשר לא נטל הכהן ידיו ישנו פגם בברכה זו. מהו יסוד מחלוקתם?

לשיטת הרמב"ם המשווה את ברכת הכהנים לעבודה, נראה שמובן מנין לו שאין צריך נטילה בסמוך לברכת הכהנים. כשם שבעבודה די בקידוש ידיים ורגליים בבוא הכהנים

---

[5] אם כי ברכה לא תהיה לו בלימודו באופן זה וסופו שישכח לימודו ראה שו"ע סי' ד', י"ח ומשנ"ב שם ס"ק נ"ט.

[6] יט ע"ב.

בבוקר לעבודה ואין צורך לקדש ידיו ורגליו (באם לא נטמאו) לפני כל עבודה ועבודה אלא רק "שחרית" כלשון הגמרא בזבחים (ועל כן טבילות הכהן הגדול ביום הכיפורים אינן מעכבות לאחר שרחץ שחרית[7]), כך אין צורך כשהידיים טהורות ליטול שוב קודם נשיאת הכפיים.

אמנם על שיטת הרמב"ם יש לשאול מדוע הגמרא בסוטה הביאה פסוק מיוחד לברכת כהנים ולא למדה את דין הנטילה ע"י השוואה לעבודת המקדש?

קושי נוסף קיים על פסיקת הרמב"ם, והוא שהתוספות במסכת סוטה הביאו ראיה נוספת לדבריהם מדברי התלמוד הירושלמי[8]:

> רבי זעירא בשם רבי אבא בר ירמיה שלוש תכיפות הן; תכף לסמיכה שחיטה, תכף לנטילת ידיים ברכה, תכף לגאולה תפילה. תכף לסמיכה שחיטה – וסמך ושחט, תכף לנטילת ידיים ברכה – שאו ידיכם קודש וברכו את ה'.

מכאן משמע לכאורה שצריך לסמוך נטילת ידיים לברכה. ואף על פי שעל פי התלמוד הבבלי[9] משמע שדורשים בפסוק זה על ברכת המזון ונטילת מים אחרונים, עצם הדרשה מפסוק המדבר בפשטות על ברכת כהנים מראה שאף בברכת הכהנים יש לסמוך את הנטילה לברכה. כיצד אם כן יבאר הרמב"ם את ההשוואה הקיימת בין הנטילה שלפני ברכת המזון לבין הנטילה שלפני ברכת הכהניס?

ב.

כתב הרמב"ם בספר המצוות[10]:

> המצווה שנצטוו הכהנים לרחוץ ידיהם ורגליהם כל זמן שיצטרכו להיכנס להיכל ולעבוד עבודה וזו היא קידוש ידיים ורגלים והוא אמרו יתעלה 'ורחצו אהרן ובניו את ידיהם ורגליהם בבואם אל אהל מועד'.

לשון הרמב"ם בספר המצוות היא שהמצווה קרויה "רחיצה" ופירש הרמב"ם שזהו המושג המוכר לנו מחז"ל "קידוש ידיים ורגליים".

---

[7] בגמרא שם.

[8] ברכות פ"א ה"א.

[9] ברכות מב ע"א.

[10] מ"ע כ"ד.

באופן שונה כתב הרמב"ם במשנה תורה[11]:

מצוות עשה לקדש כהן העובד ידיו ורגליו ואחר כך יעבוד שנאמר 'ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם'.

הרי שלפי הסגנון במשנה תורה הרחיצה הנה שם הפעולה אותה נדרש הכהן לבצע אך המצווה קרויה קידוש ידיים ורגליים וכך אכן סגנן הרמב"ם את הגדרת המצווה במניין שעל סדר ההלכות בראש הלכות ביאת המקדש[12]:

לקדש העובד ידיו ורגליו.

מהי משמעות השינוי בדברי הרמב"ם?

נראה בעניות דעתי שהלשון "רחיצה" מדגישה את עצמיות המצווה של הרחיצה בפני עצמה, ללא ראייתה רק כתנאי מקדם לעבודת המקדש.מאידך, הלשון "קידוש ידיים ורגליים" מתייחסת לכך שהרחיצה מייעדת ומקדשת את הכהן לעבודת הקודש (שהרי פירוש הלשון קידוש הוא הזמנה לצורך ייעוד מסוים[13]).

הרמב"ם בספר המצוות המראה את היות כל מצווה שמנה כמצווה עצמית ולא נספחת למצווה אחרת (שכן כנספחת למצווה אחרת לא היה מונה אותה הרמב"ם כמצווה בפני עצמה[14]), הדגיש את הלשון רחיצה. אמנם מצווה זו אכן קשורה היא למעשה לעבודת המקדש שכן קדימת מצווה זו לעבודת המקדש הכרחית היא.

על כן, ביישום המעשי, בהלכות ביאת המקדש, הביא הרמב"ם את לשון "קידוש"[15] כיוון שזהו האופי המעשי של המצווה.

---

[11] הל' ביאת המקדש פ"ה ה"א.

[12] מצווה י"א.

[13] ראה בראשית ל"ח, כ"א וברש"י שם ובבמדבר י"א, י"ח וברש"י שם.

[14] ראה דבריו בספר המצוות בשורש העשירי.

[15] ביטוי זה מפרש גם כן מדוע בפסוק אותו ציטט הרמב"ם בספר המצוות "ורחצו אהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם בבואם אל אוהל מועד" השמיט הרמב"ם את המילה "ממנו" אותה כן כתבה בהלכות ביאת המקרש "ורחצו אהרן ובניו **ממנו** את ידיהם ואת רגליהם". הרמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ה הל' י') כתב: "מצווה לקרש ממי הכיור ואם קידש מאחד מכלי השרת הרי זה קידש". עצם הרחיצה לא תלויה בכיור, ועל כן השמיט הרמב"ם את המילה "ממנו" המתייחסת לכיור בספר המצוות.

אמנם לכתחילה יש לרחוץ מהכיור המפנים לנו כי הרחיצה היא לצורך עבודת המקדש והלכה זו מודגשת דווקא בהלכות ביאת המקדש כפי שביארנו ששם מודגש פן ההכנה לעבודות המקדש.

לאור זאת מובן גם כן מדוע ראה לנכון הרמב"ם בספר המצוות להדגיש כי מצווה זו כוונתה על ידי חז"ל "קידוש ידיים ורגליים", שכן זהו אופי והגדרת המצווה שאינה חלה ללא עבודת המקדש.

ראינו אם כן כי יש אופי לנטילה שמשמעותה להסיר את הטומאה והזוהמה (כפי שראינו ברמב"ם בנטילה שקודם ברכת כהנים), וישנה נטילה המקדשת ומייעדת (כפי שראינו בנטילת ידיים לצורך אכילה). מהו האופי של קידוש הידיים והרגליים שבבית המקדש?

נראה ששני הפנים קיימים ברחיצה שבמקדש.

על פי הגמרא שצוטטה לעיל ממסכת זבחים פסק הרמב"ם[16]:

> אין הכהן צריך לקדש בין כל עבודה ועבודה אלא פעם אחת מקדש בבוקר ועובד והולך כל היום וכל הלילה והוא שלא יצא מן המקדש ולא יישן ולא יטיל מים ולא יסיח דעתו, ואם עשה אחד מארבעתן צריך לחזור ולקדש.

מחד רואים אנו מכאן שפן הסרת הטומאה הוא הדומיננטי, ועל כן אין צורך ליטול ללא היסח דעת וכדומה. מאידך, נראה שגם הפן השני קיים בקידוש הידיים והרגליים.

הרמב"ם[17] פסק כשיטת רבי וכרבי יוחנן[18] שיש דין לינה הפוסלת את הקידוש הקודם. על כן אם עבר לילה, על הכהן לקדש שוב ידיו ורגליו אף על פי שנשארו ידיו בטהרה. רק אם קידש לתחילת העבודה של היום (לתרומת הדשן), יועיל קידוש ידיים ורגליים זה לכל היום.

הרי לנו שיש צורך לייעד את הכהן בנטילה לעבודה, ובלילה כיון שאין זהו זמן עבודה נפסל הקידוש הקודם[19].

---

[16] הל' ביאת המקדש פ"ה ה"ג.

[17] שם הל' ה'.

[18] זבחים יט ע"ב ושם כ ע"א.

[19] על כן על הנטילה שקודם תרומת הדשן לא גזרו דין לינה, שכן כבר היה ייעוד לעבודת היום. אף על פי שלכאורה משמע בגמרא שחוסר הפסול נובע מכך שלא גזרו דין לינה מקרות הגבר, נראה שהבין הרמב"ם שמקרות הגבר אם קידש לצורך עבודה רק אז לא גזרו בלינה שכן זו היא לשון רבי יוחנן "קידש ידיו ורגליו לתרומת הדשן למחר אינו צריך לקדש שכבר קידש מתחילת עבודה" ולא דיבר על זמן קרות הגבר. כך מובן מדוע גם הרמב"ם לא הזכיר את זמן קרות הגבר אלא את ההקדשה לעבודת היום. כל זאת כביאור אביי שם את רבי יוחנן כרבי הפוסל קידוש ידיים ורגליים בלינה. נראה שאף רבא שביאר את רבי יוחנן כרבי אלעזר בן רבי שמעון שאינו פוסל קידוש ידיים ורגליים בלינה, יודה שכיוון שההלכה כרבי אין הכרח לבאר את שיטת רבי יוחנן שאיננה כרבי. לדברי רבא ניתן גם לפרש את דברי רבי יוחנן לראב"ש בפתיחת דבריו ביחס לתחילת העבודה, אמנם בוודאי שאף לרבי

נראה ששתי הבחינות מתאחדות בקידוש בידיים והרגליים להגדרה אחת הכוללת את שתיהן והיא הקדשת הכהן לעבודת המקדש. כיוון שמדובר בהקדשה לעבודה מספיקה רחיצה אחת קודם העבודה, ולא סותר הדבר את העובדה שישנה פה נטילה של הקדשה ולא רק הסרת טומאה וכדומה.

ג.

נראה שבדמיון שבין ההגדרה שמצאנו בקידוש ידיים ורגליים לבין נטילת הידיים שקודם ברכת כהנים, נחלקו ראשונים שהבאנו לעיל.

מובא במשנה[20] :

כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו.

את טעם דין זה פירש שם רש"י:

לפי שהעם מסתכלין בו ואמרינן במסכת חגיגה[21] המסתכל בכהנים בשעה שנושאים את כפיהם עיניו כהות לפי שהשכינה שורה על ידיהן.

התוספות במסכת חגיגה[22] חלקו על ביאורו של רש"י, שכן מפשט הגמרא משמע שכהות העיניים הבאה על המסתכל בכהנים קיימת רק בשעה שבית המקדש קיים וזאת כיון שבמקדש ברכו בשם המפורש. לעומת זאת האיסור לכהן שבידיו מומים לישא את כפיו הינו גם בזמן החורבן.

על כן ביארו התוספות (על פי הירושלמי[23]) שהאיסור להסתכל בכהנים הבא לידי ביטוי בפסול המומים (הקיים אף בזמן החורבן), נובע מחשש להיסח הדעת (וכן ביאר הרמב"ם בהלכות נשיאת כפיים[24]).

מתחילת עבודות היום אין פסול בנטילה שהיתה לעורך העבודה. כל זאת כלשונו של רבא "רבי אלעזר ב"ר שמעון היא וראה רבי יוחנן דבריו בתחילת עבודה ולא בסוף עבודה". הרי שהסתמכות רבי יוחנן להלכה היא לא על ראב"ש ואם כן משמע שפוסק הוא כרבי.

[20] מגילה כד ע"ב.

[21] טז ע"א.

[22] שם ד"ה "בכהנים".

[23] מגילה פ"ד ה"ח.

[24] פי"ד ה"ז.

נראה שרש"י הבין שהברכה בשם המפורש בבית המקדש מעידה כי שמו של הקב"ה המתגלה בברכת הכהנים, חל על הידיים של הכהנים ומהם עוברת הברכה למתברכים.
כיון שבמקדש היה גילוי של שם מפורש גרמה דרגה גבוהה זו למסתכל בידי הכהנים לכהות עיניים, אך מציאות זו מעידה כי עצם ברכת הכהנים (גם בגבולין) מחילה את שמו יתברך על הידיים של הכהנים. לפיכך, אף בגבולין על אף שאין הגילוי ברמה גבוהה כבמקדש, עדיין אין להסתכל על הידיים של הכהנים בברכתם.
באופן זה נראה שאף שגם רש"י וגם התוספות חייבו לסמוך את הנטילה לברכת הכהנים, טעם שונה לשניהם.
לשיטת רש"י צריך הכהן ליטול את ידיו לצורך השכינה שתחול על ידיו בברכה, ולשם כך יש צורך ליטול דווקא בסמוך לברכה. כל זאת בכדי שתהיה הנטילה לשם גילוי שמו יתברך על ידי הכהן. לתוספות לעומת זאת הברכה איננה שורה על הידיים של הכהן, ועל כן נראה שהנטילה היא לצורך קיום המצווה של אמירת הברכה.
על כן חוסר נטילה איננו פוגם בברכה עצמה (כפי שהוכחנו לעיל בתוספות) אלא שרק לכתחילה יש לקיים את המצווה אחרי הנטילה - "שאו ידיכם קודש (=נטילת ידיים)" ורק אחר כך "וברכו את ה' ".
שונה היא שיטת הרמב"ם:
ברמב"ם כאמור לעיל התבאר כי בחינת הסרת הטומאה, היא המצויה בנטילה שקודם ברכת הכהנים.
שונה היא צורת עבודת המקדש מהאופן של ברכת הכהנים.
בעבודה שבמקדש יש לקדש לעבודה את הכהן עצמו. שונה הדבר בברכת הכהנים שבה הכהן רק מקיים את המצווה לומר את פסוקי ברכת כהנים, אך את הברכה עצמה מברך הקב"ה ולא דרך הכהנים אלא ישירות לעם ישראל.
יסוד זה האומר שכאשר יכול הכהן לקיים את הברכה ללא פגם בברכה עצמה אף אם אין ראוי הכהן ברמתו הרוחנית לברך תחול הברכה, מבאר את דברינו.
כיוון שהקב"ה הוא המברך והכהן רק אמור לקיים את מצוותו, אין הברכה תלויה ברמתו הרוחנית של הכהן.
זאת רואים אנו מלשון הרמב"ם[25]:

---

[25] הלכות נשיאת כפיים פט"ו הל' ו' - ז'.

כהן שלא היה לו דבר מכל אלו הדברים המונעין נשיאת כפיים אף על פי שאינו חכם ואינו מדקדק במצוות או שהיו הבריות מרננים אחריו או שלא היה משאו ומתנו בצדק הרי זה נושא את כפיו ואין מונעין אותו. לפי שזו מצוות עשה על כל כהן וכהן שראוי לנשיאת כפיים ואין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והימנע מן המצוות.

ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכת הדיוט זה שאין קיבול הברכה תלוי בכהנים אלא בהקב"ה, שנאמר 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם'. הכהנים עושים מצוותן שנצטוו בה והקב"ה ברחמיו מברך את ישראל כחפצו.

עבודת הכהן עבודת קודש היא. אלא שבניגוד לעבודת המקדש בה מכהן הכהן עצמו ככלי קודש, בברכת הכהנים הכהן גורם על ידי עבודתו שהקדושה תרד ותתגלה בעולמנו.

נמצאנו למדים שלהבנת הרמב"ם אין שכינתו יתברך מצויה בידיים של הכהנים, אלא שהברכה של הקב"ה באה ישירות על עם ישראל. הכהן בברכתו פועל בקודש, אך הוא איננו נעשה לחלק ממנו.

על כן, בעוד שקידוש ידיים ורגליים בא לקדש את הכהן לעבודתו, נטילת הידיים שבאה טרם ברכת הכהנים באה לצורך נשיאת הכפיים כלפי מעלה הגורמת את הורדת הברכה משמיים. לדברינו ברמב"ם אין הידיים מתקדשות, אלא רק קיום המצווה מדומה למקדש.

נראה לפי הרמב"ם שזאת היא משמעות דרשת הגמרא בסוטה.

מסתבר אם כן כי אין השוואה מוחלטת להקדש שכן אין ידי הכהן מתקדשות לעבודה. מאידך גם אין פה גדר כללי בכבוד מצוות, שכן פה כחלק מהמצווה הכהן מצווה לשאת ידיו אל השמיים ולהוריד את הברכה. לשם כך צריך הכהן לבוא ולקיים את מצוותו בידיים מטוהרות.

לאור זאת באה הגמרא ודרשה פסוק מיוחד לצורך דין נטילה זו:

שאו ידיכם (=נשיאת כפיים) קודש (=כעבודת המקדש גם כן קדושה נשיאת הכפיים) וברכו את ה'.

אין הפסוק מתייחס לנטילה לפי הרמב"ם אלא לנשיאת הכפיים שצריכה להיות כהקדש, וממילא ברור שצריך ליטול ידיו מהפסוק שנאמר בקידוש ידיים ורגליים.

זהו המקור אם כן לנטילה אף של הכהן בברכה כפי שהביא הרמב"ם את המקור לנטילה מעבודת הקודש.

ד.

ראינו אם כן שבנטילת ידיים שקודם האכילה, יש צורך ליטול אף אם לא יודע על טומאה בידיו. לאור זאת מובן מדוע ישנה ברכה על הנטילה שקודם האכילה, שכן עצם הנטילה היא המצווה של נטילת ידיים אותה תיקן שלמה בחכמתו[26].

בניגוד לנטילה זו, מים אחרונים ניתקנו רק בשביל להכשיר את ידיו ממלח סדומית[27] ואין מצווה בעצם הנטילה. על כן אין ברכה על נטילת מים אחרונים לשיטת הרמב"ם וזו לשונו[28]:

> כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לקריאת שמע בין לתפילה מברך תחילה אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על נטילה ידיים. שזו מצוות חכמים שנצטוינו מן התורה לשמוע מהן שנאמר 'על פי התורה אשר יורוך' ומים אחרונים אין מברכין עליהם שאינם אלא מפני הסכנה.

את הלימוד "תכף לנטילה ברכה" שראינו מהגמרא בברכות[29] פסק הרמב"ם ביחס למים אחרונים וזו לשונו[30]:

> וכל הנוטל ידיו באחרונה מנגב ואחר כך מברך ותכף לנטילת ידיים ברכת המזון לא יפסיק ביניהם בדבר אחר אפילו לשתות מים אחר שנוטל ידיו באחרונה אסור עד שיברך ברכת המזון.

מלשון הרמב"ם נראה שאין פה רק דין של עקירה מהסעודה המונע פטור מהברכה הראשונה כשברצונו להוסיף ולאכול שכן כבר אינם נטפלים לארוחה, אלא משמע שיש איסור הפסק בין נטילת מים אחרונים לברכת המזון[31]. מהו יסוד האיסור להפסק זה?

לכאורה אין קשר בין מים אחרונים שאינם אלא מפני הסכנה לבין ברכת המזון, אך נראה שזהו חידוש הגמרא "תכף לנטילה ברכה". אכן הנטילה באה מטעם מלח סדומית, אך

---

[26] ראה שבת יד ע"ב.

[27] ראה חולין קה ע"ב. הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם פסק שכן מברכים על נטילה זו וראה בה מצווה בפני עצמה על פי דרשת הגמרא (ברכות נג ע"ב) "והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים". בעז"ה בהמשך דברינו נתייחס לדרשה זו.

[28] הל' ברכות פ"ו ה"ב וכן כתב בצורה דומה ביחס למים אחרונים בהל' ברכות פי"א ה"ד.

[29] מב ע"א.

[30] הל' ברכות פ"ו ה"כ.

[31] איסור ההפסק מובא ביתר שאת בחיד"א (ברכי יוסף או"ח קפ"א, ז') האוסר אף דיבור בין מים אחרונים לברכת המזון.

מכיוון שכבר נתקנה ראו לנכון רבותינו לסומכה לברכה ובכך יהיו ידיו מקודשות כאשר מברך הוא את הקב"ה על מזונו.

נראה שבאופן זה מובנת דרשת הירושלמי על הפסוק "שאו ידיכם קודש וברכו את ה' ", בדיוק באופי של הדרשה ביחס לברכת הכהנים.

אומרת התורה לכהנים לפי הדרשה:

הכינו את הידיים שלא יהיה בהם שום פגם שיפריע למפגש עם הקב"ה שאיננו תלוי בידיים - "שאו ידיכם קודש" כשלב ראשון, ומכך בשלב שני יגרם באופן סביל שתברכו כראוי את ה' לאחר שקדשתם את ידיכם שלא יהיה בהם כל מפריע.

כל זאת כפי שראינו שאם כבר נטל ידיו שחרית אין צורך לרמב"ם ליטול שוב ידיו לברכת כהנים. אף הנטילה של מים אחרונים בדומה לה אינה אלא מפני השימוש של מלח סדומית לשיטת הרמב"ם, ואין לה ערך התקדשות העומדת בפני עצמה. נמצאנו למדים שבקידוש ידיים ורגליים וכן בנטילת ידיים שקודם הארוחה ישנה התקדשות של הידיים, בעוד שבנטילה של מים אחרונים יש רק צורך שלא תהיה הפרעה לקדושה וכן בנטילה שקודם ברכת הכהנים.

בביאורנו זה סרה קושיה נוספת:

מובא בגמרא בברכות[32]:

> תנו רבנן שמן מעכב את הברכה (=את ברכת המזון) דברי רבי זילאי, רבי זיואי אומר אינו מעכב. רבי אחא אומר שמן טוב מעכב, רבי זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה. אמר רב נחמן בר יצחק אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא דאמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתם אלו מים ראשונים והיתם קדושים אלו מים אחרונים. כי קדוש זה שמן, אני ה' אלוהיכם זו ברכה.

במסקנת הגמרא ניתן להבין כי מים אחרונים לא נובעים מזוהמה אלא מחיוב של התקדשות קודם הברכה. אמנם בגמרא במסכת חולין[33] משמע שמים אחרונים נובעים מצד מלח סדומית המזהם את הידיים וגורם לסכנה. מהו אם כן היחס שבין שתי הגמרות? בעלי התוספות[34] הכריעו כי עיקר התקנה היא מפני הזוהמה ומלח סדומית, ואילו הפסוק הינו רק אסמכתא. אמנם הדבר קשה שכן מלשון הגמרא בברכות נראה שהברייתא

---

[32] נג ע"ב.

[33] קה ע"ב.

[34] ברכות נג ע"ב ד"ה "והייתם" וחולין קה ע"א ד"ה "מים".

הדורשת את הפסוק היא המקור העיקרי ולא הזוהמה כדברי רב נחמן בר יצחק "אנא לא זיוואי ולא זוהמאי".

בגישה נגדית מובא במגן אברהם[35] שדעת המקובלים להיזהר במים אחרונים למרות שכבר לא מצוי בינינו מלח סדומית, ומשמע מכך שדווקא הברייתא היא העיקרית. לפי גישה זו יש לבאר מה היחס לגמרא בחולין שטענה שדווקא מלח סדומית זהו יסוד התקנה.

נראה שלדברינו ברמב"ם נמצא מזור לקושי.

דרשת הגמרא באה לבאר את היסוד שבארנו כי מים ראשונים הנם המחייבים התקדשות, בעוד מים אחרונים באים רק לגרום שלא תהיה הפרעה של טומאה וזוהמה לקדושה באופן פסיבי (ללא מצווה בנטילה עצמה).

כך אכן נדרש הפסוק:

> 'והתקדשתם' (בלשון פעילה) אלו מים ראשונים, 'והייתם קדושים' (בלשון סבילה) אלו מים אחרונים[36].

לאור דברינו ניתן לומר כי יסוד הזוהמה והסכנה זהו עיקר התקנה, אך לאחר שכבר תקנו זאת הסמיכו מים אלו לברכה. על כן אין הזוהמה היא המעכבת את הברכה אלא הפן של ההתקדשות הסבילה שאותו דייקו בברייתא שהוא הנותן את המשמעות הנכונה לשמן ולמים האחרונים.

באופן זה לא יקשה מדוע פסק הרמב"ם[37] שיש ליטול מים אחרונים דווקא על גבי כלי ולא על האדמה, למרות שיסוד דין זה על פי הגמרא בחולין נובע מהרוח הרעה השורה עליהם.

אכן לא נתקנה התקנה משום הרוח הרעה, ועל כן אין ברכה על נטילה זו. אמנם כיון שכבר נתקנה התקנה (משום הסכנה) נוצלה תקנה זו על מנת להסיר את הרוח הרעה, ובכך יהיו הידיים מקודשות לברכה "והייתם קדושים".

לדברינו מתיישבת גם כן קושיית התוספות בסוטה (על השיטה שכמותה פסק הרמב"ם) שאין צורך להסמיך את נטילת הידיים לברכת כהנים, שעומדת לכאורה בניגוד לדברי

---

[35] או"ח סי' קפ"א ס"ק י'.

[36] ראה בליקוטי הלכות לרבי נתן מברסלב זצ"ל (הל' מים אחרונים וברכת המזון הל' א') שדייק גם כן באופן זה, ודברינו בדבר שתי בחינות במים אחרונים של זוהמה ושל הרוח הרעה מתיישבים יפה עם דבריו. עיין שם וראה שמבואר גם כן כדברינו שהתיכוף של הנטילה לברכה זהו דין בנטילה ולא בברכה.

[37] הל' ברכות פ"ו הט"ז.

הירושלמי המשווה נטילת ידיים לפני ברכת המזון לפסוק "שאו ידיכם קודש" הנדרש גם כן על ברכת כהנים.

נראה שיש לומר שראינו שהתקנה של מים אחרונים איננה מטעם הברכה[38] אלא רק הוסמך לה דין זה של ההכנה לברכת המזון. על כן, כדי שיהיה קשר בין הנטילה לברכת המזון מוכרחים אנו לסמוך נטילה זו (שבמהותה לא באה מטעם ברכת המזון) לברכה, ובכך ייוצר הקשר ביניהם אותו רצו רבותינו ליצור.

לעומת זאת בברכת הכהנים כיוון שאין בה דין נטילה אלא רק נצרך שהידיים יהיו טהורות, אם כן כל שנדרש הוא שידע הכהן שידיו לא נטמאו מאז נטילת הידיים של שחרית.

לפי הרמב"ם, בברכת הכהנים אין שום עשיה בידיים עצמם, שלא כמו ברכת המזון שבה יש פעילות בנטילת הידיים שיש לקדשם לקראת הברכה מהרוח הרעה. רק הסמיכות לברכה "אני ה' אלוהיכם - זו ברכה" היא הנותנת תוקף של קדושה לנטילת מים אחרונים ולא רק משמעות של הסרת הזוהמה.

שתי הדרשות שנדרשו על הפסוק "שאו ידיכם קודש וברכו את ה' " מראות את הפן המשותף שאין המצווה מתקיימת בנטילה עצמה אלא מצד המצב של הטהרה שיבוא בעקבותיה. לפיכך ההשוואה אינה באה לדין שנתווסף במים אחרונים - דין הסרת הרוח הרעה.

אמנם ההשוואה כן יצרה את הצורך שאת הדין הנוסף - הסרת הרוח הרעה, יש לתכף לברכה (על מנת ליצור קשר בין הצורך במצב טהרה לברכה). רק דין התיכוף במים אחרונים בלבד הוא שנדרש מהפסוק, שכן בברכת כהנים הדרישה למצב טהרה ברורה מההשוואה לעבודה במקדש ולא מדרשה זו.

ה.

מובא בזוהר הקדוש[39]:

> תנא, כהן דבעי לפרסא ידוי באי ליתוסף קדושה על קדושה דיליה דיבעי לקדשא ידוי על ידי דקדישא. מאי קדישא? דא ליואה דיבעי כהנא ליטול קדושה דמיא

---

[38] על כן מי שלא נטל מים אחרונים קודם ברכת המזון עדיין חלה עליו החובה ליטול מים אחרונים אף לאחר ברכת המזון שכן לנטילה ישנה משמעות גם ללא קשר לברכה (ראה בן איש חי שנה ראשונה פרשת שלח, י"א).

[39] זוהר נשא דף קמו ע"א מובא בבית יוסף או"ח קכ"ח ד"ה "ורבינו סובר כדברי תוספות".

מן ידוי דכתיב 'וקדשת את הלויים' הא אינון קדישין וכתיב בלוים 'וגם את אחיך מטה לוי וכו' שבט אביך כלל. מכאן כל כהן דפריס ידוי בעי לאתקדשתא על ידי דקדישא ליתוסף קדושה על קדושה ולא יטול קדושה דמיא מבר נש אחרא דלאו קדישא.

מדברי הזוהר משמע שיש בנטילה הקדשה של הכהן והוספה של קדושה ולא רק הסרת הטומאה.

אף אופי הנטילה שצריך לבוא דווקא מאדם קדוש דהיינו לוי, מראה שיש עצמי דין בנטילה של קודם פריסת ידי הכהנים לברכה. זאת בניגוד לנטילה רגילה שהינה רק מסירה טומאה לקראת פעילות עתידית.

לדברינו נראה שדווקא ביאור רש"י מתיישב עם דברי הזוהר.

את שיטתו של רש"י שהוכחנו וביארנו מהבנתו כי השכינה שורה בידי הכהנים עצמם ואותן יש לקדש מוצאים אנו בזוהר וזו לשונו[40]:

תאנא אמר רבי יוסי בשעתא דכהנא פריס ידוי אסיר ליה לעמא לאסתכלא ביה משום דשכינתא שריא בידוי[41].

---

[40] זוהר נשא דף קמז ע"א.

[41] נראה שלרמב"ם מוצאים אנו נם כן מקור בחז"ל המראה שהשכינה יורדת באמצעות פריסת ידי הכהנים אך לא דרך ידיהם שלא כשיטת הזוהר. כך מובא במדרש תנחומא (נשא, ח'): "אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע לכהנים אתה אומר שיברכו אותנו? אין אנו צריכין אלא לברכתך ולהיותנו מתברכין מפיך שנאמר 'השקיפה ממעון קדשך'. אמר להם הקב"ה: אף על פי שאמרתי לכהנים שיהיו מברכין אתכם אני עומד עמהם וסברך אתכם. לפיכך הכהנים פורשין את ידיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו. וכן הוא אומר 'הנה זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים - מה בין אצבעות של כהנים. 'מציץ מן החרכים' בשעה שפושטין כפיהם לברכה".

רואים אנו ממדרש זה כי אין הברכה מן הכהנים אלא מהקב"ה ויורדת היא באמצעות ידי הכהנים. על כן אין השכינה שורה בידיהם לפי התנחומא אלא דווקא בין אצבעותיהם. הביאור של איסור ההסתכלות בכהנים על פי הנמרא בחגיגה הוא שכן השכינה מתגלה, אך לא דרך הכהנים עצמם והדבר מרזאים לביאורינו ברמב"ם (וראה ברא"ש מגילה פ"ג סי' כ"א בהביאו סמדרש זה מקור למנהג פתיחת אצבעות הכהנים על מנת ליצור רווח בין האצבעוז שמשם תתגלה השכינה).

ניתן לומר שהמחלוקת בין הזוהר למדרש היא אותה המחלוקת בה נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא בגמרא (חולין מט ע"א): "רבי ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, לכהנים עצמן לא למדנו כשהוא אומר 'ואני אברכם' הוי אומר כהנים מברכין לישראל והקדוש ברוך הוא מברך לכהנים רבי עקיבא אומר למדנו ברכה

נראה שבחקירה שבהבנת שיטת רש"י בניגוד לשיטת הרמב"ם נוכל לעמוד על הבנת נקודה נוספת.

הזוהר שכאמור לעיל דיבר על אופי הנטילה שצריכה לבוא על ידי לוי הוסיף ואמר[42]:

> ובצניעותא דספרא תאנא לוי דאיתקדש כהנא על ידוי בעי הוא לאיתקדשא בקדמיתא.

הלוי זקוק לאור דברי הזוהר גם כן ליטול מים על ידיו בטרם יטול מים על ידי הכהן. לאור כך לכאורה יש לתמוה על דברי הרמ"א[43] שהלויים אינם צריכים ליטול ידיהם קודם השפיכה על ידי הכהנים וכי המנהג הוא שסמכים הם על הנטילה שנטלו בשחרית בניגוד למרן שפסק את כל דברי הזוהר כפשוטם.

מנהג זה נראה כתמוה: הלא ממה נפשך, אם אין אנו מקבלים את דברי הזוהר להלכה אזי כל כהן יכול ליטול את ידיו בעצמו או באמצעות כל אדם. באם כן מקבלים אנו להלכה את דברי הזוהר שיש ללוי ליטול את ידי הכהן, אם כן מדוע לעניין נטילת ידי הלוי הביא הרמ"א מנהג שנראה בניגוד לדברי הזוהר?

כהבנה שהרמ"א קיבל רק חלק מדברי הזוהר מוצאים אנו בפרישה שכתב[44]:

> והוא (=הרמ"א) כתב שאין נוהגין כן כשנוטלין ידיהם שחרית נמצא במקצת עושין כזוהר ובמקצת לא נהיגינן כוותיה.

לאור זאת כתב האדר"ת זצ"ל[45]:

> ובוודאי יותר טוב לקיים יתר דברי הזוהר הקדוש שגם הלוי בעי לאיתקדשא בקדמייתא וכמו שכתב המחבר ז"ל בשולחנו, ולא כמנהגינו שאין הלויים נוטלים ידיהם תחילה, דוודאי חובה עלינו לקיים הואיל ויצא מפי אותו צדיק.

בעניות דעתי נראה שלאור דברינו יובן מנהגם של ישראל כפי שהביאו הרמ"א.

הזוהר הקפיד שאדם קדוש יטול לכהן, ואם כן יש דין עצמי בנטילה של הכהן כפי שביארנו.

לישראל מפי כהנים מפי גבוה לא למדנו כשהוא אומר 'ואני אברכם' הוי אומר כהנים מברכין לישראל והקדוש ברוך הוא מסכים על ידם".

[42] זוהר נשא דף קמו ע"ב.

[43] דרכי משה או"ח סי' קכ"ח ס"ק ה' וכן פסק בהגהתו על השו"ע שם בסעיף ו'.

[44] שם ס"ק ב'.

[45] קונטרס תפילה לדוד הערה י"ב – הקונטרס מובא בסוף עולת ראי"ה לראי"ה קוק זצ"ל חלק ב' עמ' שצ"ה.

אמנם ביחס ללוי מובא שם בזוהר שאין הקפדה מי יטול לו את ידיו ואין פגם בכך אם יטול לו את ידיו מי שאינו שלם וקדוש. רואים אנו מכך שנטילת הלוי באה בכדי להסיר מניעות ושלא תהיה טומאה על ידיו וזו היא התקדשותו.

מסתבר אם כן כי קדושת הלוי בנטילתו הינה בבחינה של שמירה על הקדושה באופן פסיבי בבחינת "והייתם קדושים". לעומת זאת קדושת הכהן לפי הזוהר ורש"י שהלך בעקבות הזוהר הינה בבחינת "והתקדשתם".

לאור זאת מובן שבעוד שהכהן על פי הזוהר הקדוש צריך ליטול ידיו במיוחד לצורך ברכת הכהנים, הלוי זקוק רק שידיו יהיו קדושות ונטולות. על כן ניתן לומר שאף לפי הזוהר יכול הלוי לסמוך על הנטילה שנטל בבוקר באם שמר את ידיו בטהרה. כך אכן הוסיף הב"ח על דברי הרמ"א וכתב[46]:

> מיהו היכא דהסיח הלוי דעתו הגון הוא שיטול הלוי קודם ואין צריך לומר היכא דנגע בגופו או במנעליו.

נראה ששתי הבחינות עליהן דיברנו מצויות גם כן בנטילת הכהן והלוי ובכך מתיישב מנהגם של ישראל המובא ברמ"א, ואם כנים דברינו אין צורך לשנות את המנהג.

---

[46] שם ד"ה "וכן מצוותו".